

Tanrı'ya Yönelme: Lev Tolstoy ve Peyami Safa'nın Eserlerinde Manevi Arayışın Nihai Çözümü

DR. GÜNEŞ SÜTCÜ*

Öz

Bu çalışma, Lev Tolstoy'un *İtiraflarım* ve Peyami Safa'nın *Yalnızız* eserlerini karşılaştırarak, her iki yazarın varoluşsal krizler ve manevi arayışlar bağlamındaki Tanrı'ya yönelme süreçlerini derinlemesine incelemektedir. Farklı kültürel ve tarihsel bağlamlarda olmalarına rağmen, her iki yazar, yaşamın anlamı, içsel boşluk ve varoluşsal kaygılar gibi ortak temalar etrafında derin manevi sorgulamalar yapmış ve Tanrı'yı, insanın varoluşsal boşluklarını aşan bir merkez olarak tasavvur etmişlerdir. Tolstoy, *İtiraflarım'da* bilim ve akıl yoluyla yaşamın anlamını ararken bir inanç krizine sürüklenmiş ve nihayetinde bu yolların yetersizliğini fark ederek huzuru Tanrı'da bulmuştur. Peyami Safa ise *Yalnızız'da* bilimi ve akli Tanrı'ya giden araçlar olarak görürken, Tanrı'yı insanın varoluşsal arayışının merkezine yerleştirmiştir. Her iki yazar da Tanrı'ya yönelmeyi yalnızca bireysel bir manevi uyanış süreci olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve varoluşsal anlam arayışının bir çözüm yolu olarak işlemektedirler. Sonuç olarak karşılaştırmalı edebiyat ve felsefi analiz yöntemlerinden faydalanılarak incelenen her iki eser, Tanrı'ya yönelmenin insanın hem bireysel hem de toplumsal düzeydeki yeniden doğuşunu nasıl şekillendirdiğini derinlemesine ortaya koymaktadır.

Anahtar sözcükler: Lev Tolstoy, *İtiraflarım*, Peyami Safa, *Yalnızız*, Tanrı'ya yönelme, varoluşsal kriz, manevi uyanış, karşılaştırmalı edebiyat

Turning Towards God: The Final Solution of Spiritual Quest in the Works of Lev Tolstoy and Peyami Safa

Abstract

This study compares Lev Tolstoy's *Confessions* and Peyami Safa's *We Are Lonely*, examining the process of turning to God as a response to existential crises and spiritual quests in both authors' works. Despite their different cultural and historical contexts, both writers engage in profound spiritual inquiries around shared themes such as the meaning of life, inner emptiness, and existential anxieties, positioning God as a central force capable of overcoming human existential voids. In *Confessions*, Tolstoy, in his search for the meaning of life through science and reason, undergoes a crisis of faith, ultimately realizing the inadequacy of these approaches and finding peace in God. In *We Are Lonely*, while Safa views science and reason as tools leading towards God, he places God at the heart of humanity's existential search.

Both authors conceptualize turning to God not only as an individual spiritual awakening but also as a solution to broader societal and existential quests for meaning. Ultimately, through

* *Anadolu Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, E-posta: gunessutcu@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9496-4051
Gönderilme Tarihi: 2 Ocak 2025 Kabul Tarihi: 29 Ocak 2025

comparative literary and philosophical analysis, this study explores how turning to God shapes a rebirth of both the individual and society, illustrating its role in overcoming existential dilemmas and fostering spiritual and collective renewal.

Keywords: Lev Tolstoy, *Confessions*, Peyami Safa, *We Are Lonely*, turning towards God, existential crisis, spiritual awakening, comparative literature

GİRİŞ

Manevi arayış, insanın varoluşsal krizleriyle yüzleşip içsel boşluğunu anlamlandırma sürecidir. İnsanlık tarihi boyunca bireyler, hayatın anlamını, varoluşun amacını ve Tanrı'yı sorgulamış, bu sorulara verdikleri yanıtlar ise çoğunlukla dini inançlar ve manevi deneyimlerle şekillenmiştir. Bu arayış, bireysel huzuru sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal düzenin güçlendirilmesi için de önemli bir araçtır; çünkü manevi arayış, bireylerin ve toplumların ortak değerler etrafında birleşmelerini sağlar. Tanrı'ya yönelme hem bireysel huzuru hem de toplumsal düzeni sağlamak için başvurulacak derin bir çözüm yoludur. Bu bağlamda, Tanrı'ya yönelmenin çok boyutlu doğası hem bireysel huzur hem de toplumsal iyileşme açısından kritik bir öneme sahiptir. Varoluşçu terapinin en önemli isimlerinden biri olan Avusturyalı psikiyatr Viktor E. Frankl'e göre "insanın anlam arayışı, bir iç dengeden ziyade içsel gerilime yol açabilir ancak bu gerilimin, akıl sağlığının vazgeçilmez bir öncülü olduğu kesindir" (2022, s. 109). Frankl'in bu görüşü, bireyin anlam arayışı sırasında karşılaştığı gerilimin, içsel huzura ulaşmanın bir ön koşulu olduğunu ve bu gerilimin, kişisel ve toplumsal iyileşme açısından kritik bir rol oynadığını vurgular.

Varoluşsal felsefe üzerine yaptığı analizlerle tanınan çağdaş Fransız filozof Jean-Philippe Ravoux, *Varoluşun Anlamı* (Donner un sens à être) adlı eserinde insanın varoluşsal sürecini ve karşılaştığı çelişkileri tartışır. Ravoux, bireyin içsel çatışmalarına ve çözülmeyen anlaşmazlıklarına değinirken, bu sorunlarla yüzleşmenin ve onları anlamamanın sağlıklı bir yaşam sürdürmek için gerekli olduğunu savunur. Ona göre, varoluşsal problemlerle doğrudan yüzleşmek ve bu çatışmalara çözüm üretmek, insanın içsel huzuru bulmasında temel bir adımdır (2008, s. 45). Aynı şekilde, Tolstoy ve Safa da insanın içsel sorunlarıyla yüzleşmesi, varoluşsal boşluğu aşması ve manevi huzuru bulması konularına eserlerinde yoğunlaşmışlardır. Her iki yazar da insanın içsel çatışmalarını derinlemesine ele alarak, Tanrı'ya yönelmenin bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl bir dönüşüm sağladığını keşfederler. Farklı tarihsel ve kültürel bağlamlarda yazmış olsalar da Tolstoy ve Safa benzer bir varoluşsal krizle karşılaşmış ve bu krizin çözümünü Tanrı'ya yönelmekte bulmuşlardır. Bu nedenle, her iki yazarın eserleri, küresel ölçekteki edebî ve kültürel etkileri göz önünde bulundurularak, çalışmanın odaklandığı manevi arayış teması açısından özel olarak seçilmiştir.

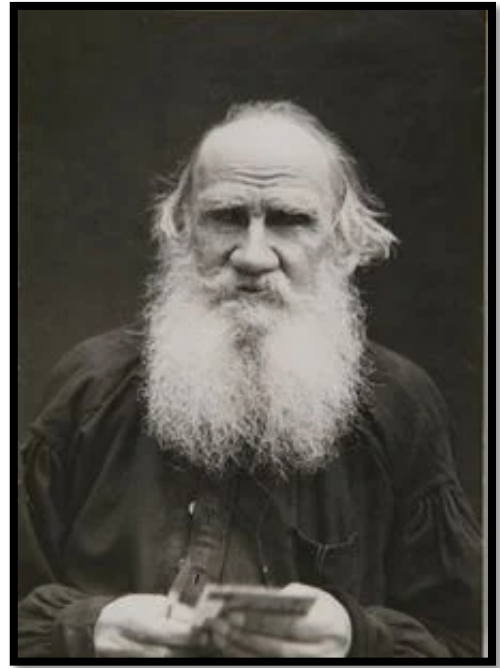
Söz konusu temanın derinlemesine ele alındığı eserlerden biri Tolstoy'un *İtirafımlarım*'ı, diğeri ise Peyami Safa'nın *Yalnızız* adlı romanıdır. Her iki yazar, Tanrı'ya yönelmenin varoluşsal krizi aşmanın ve içsel huzuru bulmanın bir yolu olarak işlediği temayı kapsamlı bir şekilde keşfederler. Tolstoy, Tanrı'ya teslimiyetin ve ilahi iradeye boyun eğmenin insanın varoluşsal boşluğunu aşmasının tek yolu olduğunu savunurken; Safa, modernleşmenin bireyi yalnızlaştıran etkilerine

karşı Tanrı'ya yönelmenin çözüm olacağını öne sürer. Her iki yazar da toplumsal yabancılaşma, içsel çöküş ve varoluşsal boşluk gibi sorunlarla karşılaşan bireylerin, Tanrı'ya yönelerek nasıl bir anlam bulabileceğini anlatır. Bu çalışma, *İtirafımlarım* ve *Yalnızız* eserlerini karşılaştırmalı bir yaklaşımla ele alarak, her iki yazarın manevi arayışlarını ve Tanrı'ya yönelmenin bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl bir dönüşüm sunduğunu incelemeyi amaçlamaktadır. Farklı kültürel ve toplumsal şartlarda yazılmış bu eserleri derinlemesine karşılaştırarak, Tanrı'ya yönelmenin bireysel anlam arayışının ötesinde, toplumsal yeniden doğuşa ve çözüm arayışlarına nasıl katkıda bulunduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir.

1. Lev Tolstoy'un manevi dönüşümü: Varoluşsal krizden Tanrı'ya yönelme

Lev Tolstoy, 1828 yılında soylu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelir. Ancak çok genç yaşlarda büyük kayıplar yaşar. Henüz iki yaşındayken annesini, dokuz yaşındayken ise babasını kaybetmesi, hayatında derin bir boşluk yaratır. Bu erken yaşta yaşadığı acılar, zihninde kafa karışıklığına yol açar ve Tanrı'yı, inancı sorgulamasına sebep olur. Ailesi tarafından düzenli bir din eğitimi alamayan Tolstoy, bu eksiklikle birlikte sorgulayıcı ve derin düşünen bir kişilik geliştirir. Bu dönem, onun hayatını şekillendiren düşünsel arayışların temelini atar (Ceylan, 2019, s. 5).

Tolstoy, vaftiz edilerek Ortodoks Hristiyan inancına göre yetiştiğini ve çocukluk ile gençlik yıllarında bu dinin öğretileriyle büyüdüğünü ifade etse de on sekiz yaşına kadar gerçek anlamda dine inanmadığını belirtir. Ancak, o döneme kadar inançlarını, sadece dinin öğretilerinin kendisine "güven verdiği için" sürdürdüğünü vurgular (Kaziyeva, 2019, s. 58-59). Dinleri araştırırken hiçbir önyargıya kapılmadan ve çevresindekilerin inançlarına sadık kalma isteğiyle, önce bağlı olduğu Ortodoks Kilisesi'nin öğretilerini incelemeye başlar. Bu süreçte, yaşamın amacını anlamak için bir süre Optima Manastırı'na çekilir. Kiliseye daha yakın olmak amacıyla üç yıl boyunca tüm dini ritüellere uyar; günah çıkarır, kendisini rahatsız eden şeyleri yargılamaktan kaçınır. Vaftiz ve ekmekle şarap içme gibi dini törenler ona çok rahatsız edici gelir. Ayin sırasında, papazın dağıttığı ekmeğin İsa'nın gerçek bedeni, şarabın ise İsa'nın kanı olduğu inancını tekrar ettiklerinde, bu "anlamsız" ritüeller yüzünden yüreğinde bir acı hissederek (Göçen, 2014, s. 52). Rus soyluluğunun konforlu dünyasında büyüyen¹ Tolstoy, hayatını askerlik, edebiyat ve sosyal faaliyetlerle doldurmaya çalışır. Ancak, bu yüzeysel başarılar ve toplumsal statü, Tolstoy'u manevi bir tatmin arayışına sürükler. Bilhassa ellili yaşlarında Tanrı, ölüm ve yaşamın anlamı üzerine yoğunlaşan bir içsel sorgulama sürecine girer. Ancak ne yaparsa yapsın, akli ve duyguları, sorguladıklarına tatmin edici cevaplar bulamaz.

Lev Tolstoy

¹ Tolstoy, önce Stoacı bir yaklaşım benimseyip bedensel acılara karşı direnmeye çalışmış, ardından Epikürcü düşüncüyü benimseyerek zevk ve haz peşinden gitmiştir. Ancak nihayetinde bu düşünsel yolculuğu onu nihilizme, hayatın anlamı ve değerine dair derin bir boşluk hissine götürür. Bkz: Düz, O. (2002). *Tolstoy Hayatı, Eserleri Üzerine Makaleler, Aforizmalar*; İstanbul: Kaknüs Yayınları, s. 14.

Tolstoy'un hayatındaki manevi dönüşüm, ölüm ve yaşamın anlamına dair yoğun sorgulamalarla başlar. Bu sorgulama, dinle olan ilişkisinde bir değişim yaratır ve onu içsel bir dönüşüme yöneltir. Söz konusu dönüşüm, bilhassa 1879 tarihli *İtiraflarım* adlı eserinde somut bir şekilde açığa çıkar. Tolstoy, eserini, kendi deyimiyle "ikinci doğumu"ndan sonra, 1870'li yılların ikinci yarısında yaşadığı dünya görüşü değişiminden sonra yazar (Tolstoy, 2020, s. v). *İtiraflarım*, sadece Tolstoy'un içsel dönüşümünü değil, aynı zamanda Batı Hristiyanlık felsefesinin en önemli figürlerinden Aurelius Augustinus ve Fransız aydınlanmacı düşünürlerinden Jean-Jacques Rousseau'nun *İtiraflar*² geleneğini de devam ettirir (Jirkova, 2016, s. 204). Bu bağlamda, Tolstoy'un hayatı ve eserleri incelendiğinde, düşünsel gelişimini iki ana döneme ayırmak daha anlamlı olacaktır. Bu dönüşümün önemli bir dönüm noktası ise Tolstoy'un ellili yaşlarının başında yayımladığı *İtiraflarım* adlı eseriyle net bir şekilde belirginleşir (Göçen, 2014, s. 45). Fransız yazar Romain Rolland, Tolstoy'un eserlerini, yazarın ruhsal ilhamlarıyla ve sanat içgüdüsüyle yazdığı olmak üzere iki gruba ayırır ve bu iki eğilimin bazı eserlerinde uyumlu bir şekilde birleştiğini belirtir. Roland'ın bu tespitinin ışığında, Tolstoy'un düşünsel evrimini daha iyi anlamak için, yazarın Kazan'daki öğrenim yıllarının (1842-1847) önemli bir referans noktası olduğunu söylemek mümkündür. Rolland, bu dönemi *Delikanlılık Çölü* olarak tanımlar. Tolstoy'un içsel bunalımlarının ve inançsal çıkmazlarının zirveye ulaştığı, kimliğini bulma yolunda mücadele ettiği bir süreç yaşandığına işaret eder (2001, s. 15).

Tolstoy'un hayatı ve eserlerinin iki ana döneme ayrılabilceği tespiti, İsviçreli psikiyatr Carl Gustav Jung'un düşünceleriyle de önemli bir paralellik gösterir. Jung'un sözleri, Tolstoy'un içsel dönüşümünü çok iyi bir şekilde açıklar:

"Yaşamın ikinci yarısı enantiodromianın meydana geldiği eşiktir. İnsanı iç hesaplaşmayı iten bir kriz anıdır bu. Gençlik tutkularının cazibesini ve parlaklığını getirdiği bu dönemde şimdiye dek ne elde ettim, bundan sonra ne yapacağım sorularının içinde kalır insan. 40 yaşından sonrası için okullar kurulmalıdır derken Jung'un kastettiği tam olarak budur. O güne dek uykuda kalan kişilik uyanmak ister. Ancak sancılı bir doğumun arifesidir insan için. Keşfedilmemiş benliğin uyanış vaktidir" (Jung, 2021, s. 106).

Jung'un tanımladığı içsel dönüşüm süreci, Tolstoy'un yaşamındaki düşünsel değişimle yakından ilişkilidir ve bu dönüşümün somut bir şekilde açığa çıktığı eserlerinden biri olan *İtiraflarım*'da daha net bir şekilde görülür. Yazarın yaşadığı derin varoluşsal sorgulamalar, kimlik bunalımları ve manevi boşluk hissi, Jung'un "uykuda kalan kişiliğin uyanması" olarak tanımladığı sürece benzer bir içsel arayışı işaret eder. Bu süreç, Tolstoy için sadece bir bireysel dönüşüm değil, aynı zamanda ölüm ve yaşamın anlamına dair yeni bir anlayışın ortaya çıkışıdır.

² "Birincil kaynaklar her zaman birinci dereceden bilgilere ulaşmamızı sağlar. Nitekim Augustinus'un kaleme almış olduğu *"İtiraflar"* adlı eseri de bize kendisinin birinci dereceden ifadelerine ulaşmamızı sağlayan eseridir. Augustinus'un yaşamını, en iyi şekilde, kendisinin yazdığı bir eserden, *"İtiraflar"* (Confessiones) isimli eserinden öğreniyoruz. *İtiraflar*'ın dünya edebiyatında özel bir önemi vardır. Bu eserin, dünya edebiyatında ilk gerçek otobiyografi olduğu söylenebilir. Bir iç muhasebe niteliği taşıyan bu eser ismi gibi itiraflar gerçeğinin kelimelerle somutlaşmış halidir. Tanrıyı buluncaya kadar geçirmiş olduğu inişli çıkışlı yaşamını ele almıştır." Bkz: Kızıldaş, Ş. (2018). *Saint Aziz Augustinus'un Teoloji Anlayışı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Iğdır: Iğdır Üniversitesi, s. 17-18.; Fransız aydınlanmacı düşünürlerinden Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), özellikle *"İtiraflar"* (Les Confessions) adlı eseriyle tanınır. Söz konusu eser, modern öznel düşüncenin temellerini atan bir metin olarak kabul edilir. Bu eser, Rousseau'nun kendi yaşamına dair derin bir özeleştiri ve içsel bir sorgulama içerir. Hem kişisel hem de toplumsal anlamda büyük bir manevi arayış ve varoluşsal bir keşif sunar. Rousseau, bu eserde hem bireysel içsel gerilimlerini hem de toplumla olan çatışmalarını keşfeder, kendisini ve yaşamını anlamlandırmaya çalışırken, özdeşleştiği toplumsal normlar ve bireysel kimlik arasındaki çelişkileri derinlemesine irdeler. J.J. Rousseau'nun Tanrı Anlayışı hakkında detaylı bilgi için bkz: Çavuşoğlu, H. (2013). *Jean Jacques Rousseau'da Tanrı Anlayışı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, s.79-113.

Tolstoy, ölümün hayatın kaçınılmaz bir gerçeği olduğunu kabul ettikçe, dünyevi hiçbir şeye ilgi duymamaya başlar ve bu kaçınılmazlık karşısında insani çabaların boş olduğunu fark eder. Ölümün tek gerçek olduğuna inandıkça, içsel huzuru arayışına yönelir; ölüm, onun düşünsel ve manevi yolculuğunda bir dönüm noktası haline gelir (Troyat, 2010, s. 518-519). 1876'da ciddi şekilde intihar etmeyi düşündüğü, yani şiddetli bir bunalım geçirdiği de bilinmektedir. Bu bunalım, yalnızca psikolojik bir çöküş değil, aynı zamanda yeni bir manevi uyanışın tohumlarını atan bir kriz anıdır (Smanbekova, 2002, s. 89). Bilhassa ölüm fikri ve hayatın anlamına dair sorular, onu köklü bir içsel sorgulamaya yöneltir. Bu sorgulama sonunda Tolstoy, dini inançları ve toplumsal değerleri yeniden şekillendirir. Bu yeniden şekillenme sürecinde, Tolstoy için hayatın anlamını ortaya çıkaran en önemli olgulardan biri de ölümün varlığıdır. Ona göre; ölüm karşısında hayatın mutlak bir değeri vardır (Barrett, 2003, s. 145). Bu görüş, onun yaşamın anlamını sorgulamasına ve ölümün getirdiği boşlukla yüzleşmesine neden olur. Bu bağlamda Tolstoy'un düşünsel yolculuğu, ölümün evrensel gerçeğiyle yüzleşen bir insanın, hayatın derin anlamını aramak için içsel bir çaba harcaması gerektiği fikrini ortaya koyar. Kendisinin içsel arayışında yazarlığa sarıldığını ve bu süreçte kafasında beliren her türlü soruyu zihninde susturma aracı olarak kullandığını belirtir:

"Tamam, Samara ilinde altı bin desyatina toprağın, üç yüz baş da atın olacak, peki ya sonra?.. (...) Ya da çocukları nasıl yetiştireceğimi düşünmeye başladığımda kendi kendime "Neden?" diyordum. Veya halkın nasıl refaha erebileceğini düşünmeye başladığımda bir anda kendime "Bundan bana ne?" diyordum. Veya eserlerimin bana kazandırdığı üzü düşünürken kendi kendime şöyle diyordum: "İyi, tamam, Gogol'den, Puşkin'den Shakespeare'den, Moliere'den, dünyadaki bütün yazarlardan daha ünlü olacaksın da ne olacak yani!.." (Tolstoy, 2020, s. 18).

Bu alıntı, Tolstoy'un ahlaki sorumluluk, toplumsal adalet ve kişisel başarı gibi kavramlar üzerine düşündüğü ve huzursuzluk yaşadığı anları yansıtmaktadır. Başarı ve toplumsal statüye dair sorgulamalar, yalnızca bireysel başarıyı değil, aynı zamanda insanın toplumsal sorumluluğunu ve ahlaki değerlerini sorgulamayı da içerir. Yaşamının dönüm noktası, hayatın anlamını akılla çözmenin yetersiz olduğunu fark ettiği anda deneysel bilgi alanından şu sözlerle seslenir: "Her şey değişiyor, farklılaşıyor, karmaşıklıkmaya ve mükemmelleşmeye doğru gidiyor ve bu gidişi yönlendiren yasalar var. Sen bütünün bir parçasısın. Bütünü ve gelişme kurallarını olabildiğince kavradıktan sonra bu bütün içindeki yerini de kendini de anlayacaksın" (Tolstoy, 2020, s. 27). Kuramsal alana gelince de kendine şöyle der:

"Bütün insanlık, kendisine yol gösteren manevi temelleri, idealleri esas alarak yaşıyor ve gelişiyor. Bu idealler dinlerde, bilimlerde, sanatlarda, devlet biçimlerinde ifadesini buluyor. Bu idealler giderek yükseliyor, yükseliyor ve insanlık en yüksek refaha doğru ilerliyor. Ben insanlığın bir parçasıyım, dolayısıyla benim görevim insanlık ideallerinin anlaşılmasına ve gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktır" (Tolstoy, 2020, s. 29).

Tolstoy, başlangıçta hayatın anlamını bulmak için çeşitli bilim dallarına yönelir. Ancak kısa süre içinde, bu alanlarda da derin bir boşluk ve belirsizlikle karşılaştığını fark eder. Tolstoy, sosyoloji, fizyoloji, psikoloji ve biyoloji gibi bilim dallarında aradığı cevapları bulamaz. Bu disiplinlerin, onun çözmeye çalıştığı soruları yeterince ele almadığını düşünür. Bilimsel alanda en çok güven duyduğu disiplini felsefe olarak belirtmiş olsa da bu alanda da büyük bir hayal kırıklığına uğrar. Felsefenin de varlık ve anlam üzerine sorular sorduktan sonra, nihayetinde onu bir çıkmaza ve "hiçlik" düşüncesine götürdüğünü dile getirir. Bu derin buhranlı dönemde, ölümün eşiğinden

dönmesini sağlayan tek şeyin, hayatın anlamsızlığı konusunda içinde hâlâ bir şüphe barındırıyor oluşudur (Birekul, 2021, s. 377). Bu, insanın yalnızca kendi varlığıyla baş başa kaldığı bir deneyimdir. Alman filozof Martin Heidegger'in ifade ettiği gibi, böyle bir durumda insan, yerleşik olduğu dünyadan çekilip alınır ve çevresindeki her şey anlamını yitirir. Dünya, soğuk ve acımasız bir boşluğa dönüşür; insan ise hiçlik ile yüzleşmenin yarattığı derin bir kaygı ve varoluşsal bir yalnızlık hissi yaşar (Geçtan, 2002, s. 157).

Tolstoy, *İtiraf*ı'nda entelektüel birikiminin ve bilimsel anlayışlarının, varoluşsal boşluğunu doldurmakta yetersiz kaldığını açık bir dille belirtir. Yaşamı boyunca, toplumsal dayatmalardan sıyrılarak, "Ben kimim?" sorusunun cevabını arar. Bu noktada Tolstoy'un hayatı, kuşkusuz "arayış" kelimesiyle tanımlanabilir. Hayatın rastlantısal olmadığını ve ölümle sonlanmayıp, derin bir anlam taşıdığını inançla benimseyerek, bu sonsuz anlamı bulmak için sürekli bir arayış içinde olur (Özdoğan, 2017, s. 21) ve bu arayış, onun yaşamını Tanrı'ya ve insanlık ideallerine yönlendiren temel güce dönüşür. Bu arayışın neticesinde, Tolstoy'un bireysel krizini aşarken ulaştığı sonuç, hayatın anlamını yalnızca ilahi bir bağlamda aramak gerektiği olur. İnsanlardan Tanrı'nın yasalarına uymalarını bekler. Tanrı ise insanlardan, diğer insanları sevip hayırlı işler yaparak dinî sorumluluklarını yerine getirmelerini ister. Tolstoy, insanların kalbinde sevginin egemen olduğunu ve onları yaşatan tek gücün sevgi olduğunu belirtir. Ona göre, kim sevgiyle yaklaşırsa, Tanrı'ya da yaklaşır; çünkü Tanrı, sevginin kaynağıdır (Özdoğan, 2017, s. 20). Tanrı'nın kendisine ulaşmaya çalışan Tolstoy *İtiraf*ı'nda şu düşüncelere yer verir:

"Sadece Tanrı'ya inandığımda yaşadığımı anımsadım. "Eskiden böyleydi, şimdi de böyle," dedim kendime: Tanrı'yı tanırısam yaşarım; unutursam, O'na inanmazsam ölürüm. Bu dirilmeler, ölmeler nedir böyle? Tanrı'nın varlığına olan inancımı yitirdiğimde yaşayamaz, O'nu bulma konusunda belli belirsiz bir umudum olmasaydı da çoktan kendimi öldürmüş olurdum zaten. Aslında yalnız O'nu hissettiğimde ve aradığımda yaşıyorum ben, gerçekten yaşıyorum." "Öyleyse hala neyi arıyorum?" diye haykırdı içimdeki ses. "İşte O. Yokluğunda yaşamamanın olanaksız olduğu O. Tanrı'yı tanımak ve yaşamak bir ve aynı şey. Tanrı yaşam demek" (Tolstoy, 2020, s. 72).

Bu sözler Tolstoy'un yaşamı ve Tanrı'yla olan ilişkisini derin bir şekilde sorguladığını ve inancının onun varoluşuyla nasıl bütünleştiğini gösterir. Onun için Tanrı'nın varlığını kabul etmek, sadece bir inanç meselesi değil, aynı zamanda yaşamın kendisini anlamlı kılan bir temel gerçekliktir. Tolstoy'un düşüncesinde, hayatın anlamı Tanrı inancıyla şekillenir; ancak bu anlam arayışının temel sebebi, ölümün kaçınılmaz varlığıdır. Bu bağlamda, Tolstoy'un hayatın anlamını arayışı; ölüm, inanç ve Tanrı'nın bir arada düşünülmesiyle tamamlanır. Dolayısıyla, Tolstoy için yaşamın gerçek anlamını bulmak, bu üç kavramın birbirine bütünsel bir şekilde anlaşılmasına dayanır (Özdoğan, 2017, s. 30). Bu noktada, Polonyalı tarihçi Walicki'nin deyimiyle, Tolstoy'un felsefesinde hayatın anlamını şekillendiren en temel kavramlardan biri de inançtır. Walicki'ye göre, Tolstoy'un düşüncesinde inanç, akıl ötesi bir anlayış biçimidir. Akıl, yaşamın herhangi bir anlam taşımadığını,

yani anlamsız olduğunu savunurken; inanç, hayata anlam veren ve onu kutsal kılan temel bir olgudur (2013, s. 490-491). Bu dönemde Tolstoy, yaşadığı ıstırapların nedenlerini teşhis edip, onlara çözüm bulduğuna inanır:

“Hangi inanç kime hangi yanıtları verirse versin inancın verdiği her yanıt insanın bir sonu olan varlığına sonsuz bir anlam acılarıyla yokluklarla ve ölümle yok olmayan bir anlam katacaktır demek ki hayatın anlamını ve yaşama olanağını sadece inançta bulmak mümkündür ve anladım ki inanç en önemli anlamıyla sadece görünmeyen şeylerin ortaya çıkarılması değil sadece ilham değil bu inancın belirtilerinden yalnızca birinin tanımıdır sadece insanın tanrı ile ilişkisi değil tanrı vasıtasıyla inancı tanımlamak değil önce inancı daha sonra Tanrı’yı tanımlamak gerekir sadece inancın daha çok nasıl anlaşıldığı konusunda insana söylenenleri kabul etmek değildir inanç İnsan yaşamının anlamı ile ilgili olan ve insanın kendini yok etmeyip yaşamasını sağlayan bilgidir inanç yaşama gücüdür” (Tolstoy, 2020, s. 55-56).

Tolstoy’un *İtiraflarım*’da ortaya koyduğu inanç anlayışının özlü bir ifadesi olarak, bu sözler onun felsefesindeki temel düşünceleri yansıtır. Ona göre, inanç, hayatın anlamını bulmak, yaşama devam etmek ve ölümle yüzleşmek için bir araçtır. Bu noktada ilk olarak inancın anlam ve amaç sağlayıcı rolü kapsamında Tolstoy, insanın sınırlı varoluşuna sonsuz bir anlam katan şeyin inanç olduğunu savunur. Öte yandan inanç, insanın akıl ve mantıktan bağımsız yönünü temsil eder. Çünkü akıl, hayatın anlamsızlığını vurgularken, inanç ise hayata anlam katan şeydir: “Akla dayalı bilgi, hayatın bir bela olduğunu ve ondan kurtulmak gerektiğini söylerken, inançtan çıkan sonuç ise, hayatın anlamını kavramak için, kendini, anlam olmadan var olmayan, akıldan kurtarmalısın” (Özdoğan, 2017, s. 24). Bu bağlamda, Tolstoy’a göre aklın iki türü olduğuna da değinmek yerinde olacaktır. Birincisi, bireysel akıldır. İnsan yaşamının sınırlılıkları içinde kalan, inancı yadsıyan ve ona boyun eğen akıldır. İkincisi ise evrensel (külli) akıldır. Tolstoy, inançla uyumlu olan, bireysel sınırları aşan ve tüm insanlığı kapsayan akıldır. Tolstoy, evrensel akı bireysel aklın ötesinde bir değer olarak görür. Ancak, bu evrensel akıl, Aydınlanma dönemiyle ilişkilendirilen eleştirel rasyonalizmle de bazı benzerlikler taşır. İşte bu durum, Tolstoy’un felsefesinin kendine özgü yönlerinden biridir (Smanbekova, 2002, s. 93).

Bütün bu düşünceler ışığında, Tolstoy’un inanç anlayışından, hayatın anlamını veren temel güç olarak inancın varlığına dair bir sonuç çıkarılabilir. Tolstoy için, yaşamın anlamını bulmak, yalnızca bireysel bir çaba değil, aynı zamanda Tanrı’ya ve onun yasalarına teslimiyetin bir sonucudur. Tolstoy, inanç konusunda bu sonuca vardıldıktan sonra, tinsel bir rehberlik arayışına girer ve önce çevresindeki soylu, inançlı insanlara yönelir. Ancak kısa süre içinde bu kişilerin inançlarının samimi olmadığını ve daha çok Epikürcü³ bir yaşam tarzını benimsediklerini fark eder. Bunun üzerine dikkatini, eğitimden yoksun ve yoksul insanlara yönlendirir. Bu kişilerin hastalık, şanssızlık ve ölüm gibi zorluklarla karşılaştıklarında, dehşet ve umutsuzluk yerine sessiz bir kabullenme gösterdiklerini gözlemler. Bu nedenle, onlara yakınlık duyar ve bu insanların yaşamın gerçek anlamını içlerinde taşıdığına inanarak, kendi yaşam anlayışını da bu doğrultuda şekillendirir (Walicki, 2013, s. 491). Bu gözlemler, Tolstoy’un içsel boşluğunu aşma ve varoluşsal sorgulamalarını

³ “Epikür’ün felsefesinde, hazzı etik başrolde ve ona göre yaşamın gerçek amacı hazzın kendisidir. Haza engel olabilecek her türlü acıdan uzak durulması gerekmektedir.” Bkz: Zengin, S. (2018). *18. Yüzyıl İngiliz Aydınlanmasında Antik Dönem Vurgusu: Hume ve Epikür Karşılaştırması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi. s. 51.

derinleştirme yolculuğunu da etkiler. Walicki'nin belirttiği üzere, Tolstoy'un yaşamındaki içsel çatışmaların çözümü, Tanrı'ya yönelmesiyle mümkün olur. Tolstoy, *İtiraflarım* adlı eserinde de bu derin arayışın sonucu olarak inancı nihai bir çözüm olarak kabul eder. Ancak bu inanç, geleneksel kilise dogmalarından ziyade, bireyin Tanrı ile doğrudan ilişkisini temel alır. Bu noktada Tolstoy, yaşamının anlamını bulmak adına sürekli olarak sorgular ve bu sorgulamaları şu şekilde dile getirir: "Şimdi yaptıklarım, yarın yapacaklarımdan ne sonuç çıkacak, tüm hayatımdan nasıl bir sonuç çıkacak? (...) "Hayatımın, ileride kaçınılmaz şekilde beni bekleyen ölümle yok olmayacak bir anlamı var mı?" (Tolstoy, 2020, s. 26). Nihayetinde, yaşadığı deneyimler, Tolstoy'un içsel boşluğu ve yaşamın anlamını arayışını derinleştirirken, onu Tanrı'ya yönelmeye ve dini inancın, yalnızca entelektüel bir arayış değil, aynı zamanda manevi bir yeniden doğuş aracı olduğuna inanmaya sevk eder. Dolayısıyla, Tolstoy'un *İtiraflarım* adlı eseri yalnızca bir varoluşsal kriz ve Tanrı'ya yönelmenin derin bir hesaplaşması değil, aynı zamanda bir insanın içsel boşluğunu aşma ve yaşamın anlamını arama çabasının hikayesidir.

Sonuç olarak, *İtiraflarım*, Tolstoy'un içsel çöküşten çıkışını ve yeniden doğuşunu anlatır. Bu dönüşüm, Tanrı inancına yönelmekle gerçekleşir. Ancak bu yolculuk, yalnızca bireysel bir kurtuluş süreci değil, toplumun manevi ve ahlaki temellerinin güçlendirilmesi için de gereklidir. Tolstoy, Tanrı'ya yönelerek varoluşsal boşluğunu aşar ve insanlara karşı etik bir sorumluluk hisseder. Ona göre, Tanrı'ya teslimiyet hem birey hem de toplum için gerçek kurtuluşun anahtarıdır. Benzer şekilde, Peyami Safa da modernleşmenin bireyi yalnızlaştıran etkilerine karşı Tanrı'ya yönelmenin önemini işler. Ancak Safa, bu yönelmenin daha çok bireysel bir huzur ve anlam arayışı olarak işlev gördüğünü savunur. Safa'ya göre, Tanrı, modern toplumun insan üzerindeki yabancılaştırıcı etkilerine karşı bir sığınak ve yeniden doğuş kaynağıdır. Bu bağlamda, bir sonraki alt başlıkta Peyami Safa'nın *Yalnızız* adlı eserinde Tanrı'ya yönelmenin manevi kurtuluş ve içsel huzur kaynağı olarak nasıl işlediği incelenecektir.

2. Peyami Safa'nın *Yalnızız*'ında Tanrı'ya yönelme: Modern dünyanın yabancılaştırıcı etkileri ve manevi arayış

Peyami Safa, 1899 yılında dünyaya gelir ve *Servet-i Fünun* dönemi şairlerinden İsmail Safa'nın oğludur. Babası, siyasi nedenlerle Sivas'a sürgün edilip orada vefat edince, Safa henüz iki yaşında iken babasız kalır. Safa, babası İsmail Safa'nın erken ölümü nedeniyle zorlu bir çocukluk geçirir. Yıllar sonra, edebiyat dünyasından dostu Cahit Sıtkı Tarancı'ya çocukluk günlerini anlatırken şu sözlere yer verdiği bilinir: "Benim şuurum, bir facia atmosferi içinde doğdu, ben iki yaşında iken, babam ve kardeşim (...) on ay içinde öldü. Böyle bir kısa fasıla ile hem kocasını hem çocuğunu kaybeden bir kadının hıçkırıkları arasında, kendimi bulmaya başladım. Belki bütün kitaplarımı dolduran "bir facia beklemek vehmi" ve yaklaşan her ayak sesinde, bir tehlike sezmek korkusu, böyle bir başlangıcın neticesidir" (Başpınar, 1984, s. 5).

Her ölüm, dünyada bir yara açar ve geride bir boşluk bırakır. Hayatından kopan her insan, çevresindekiler için bu boşluğu doldurulması gereken bir eksiklik hâline getirir. Geriye kalanlar, o yaranın kapanması ve eksikliğin telafi edilmesi sorumluluğunu üzerlerinde hissederler (Aruoba, 2012, s. 33). İşte bu yüzden, Safa'nın çocukluk yıllarında yaşadığı kayıplar, onun kişiliğini ve edebî

dilini derinden etkileyen olaylar olmuştur. Babasını ve kardeşini kaybettiği bu dönemi, bir facia atmosferi olarak tanımlaması, onun ruhsal dünyasında oluşan derin korkulara ve güvensizliklere işaret eder. Ayrıca, çocukluk yıllarında sekiz ya da dokuz yaşlarında yakalandığı kemik hastalığı nedeniyle on yedi yaşına kadar fiziksel açıdan büyük zorluklar yaşar (Atlıhan, 2008, s. 4). Bu erken dönem deneyimleri, onun hayatı ve eserleri üzerinde belirleyici bir etki bırakır.

Peyami Safa

Peyami Safa'da felsefi düşünme yeteneği, oldukça erken yaşlarda gelişir. Öğrenmeye büyük bir ilgi duyan Safa, henüz altı yaşındayken her gece yatağına girdiğinde kendine "Ben dünyaya gelmeseydim ne olurdu? Bu dünya hiç olmasaydı ne olurdu?" gibi derin sorular sorar, ancak bu sorulara bir cevap bulamaz. Eğitim ve psikoloji alanlarında derinleştikten sonra, insan ruhunun doğasına dair merakını gidermek amacıyla birkaç yıl felsefe kitaplarına yönelen Safa, yine hayal kırıklığına uğrar. Safa'ya göre, felsefi sistemler bireysel kuramlardan ibarettir ve doğruyu bulmaktan uzaktır (Uğurlu, 2020, s. 278-279). Safa'nın çocukluk yıllarında başlayan okuma ilgisi, zamanla iç dünyasını ve çevresindeki toplumsal meseleleri yazarak anlamlandırma çabasına dönüşür (Polat, 2024, s. 360-361). Okuduğu kitaplarla ruhuna aradığı derinliği kazandıramayan Safa, bir bocalama dönemi yaşar ve gençlik

heveslerinin de etkisiyle bedensel hazlarını tatmin etmeye yönelir. Otuzlarına kadar zaman zaman materyalist eğilimler gösterir, hatta bohem bir yaşam tarzına da kapılır gibi olsa da her zaman Allah'a inanır ve yalnız kaldığında metafizik sorular zihnini derinden etkiler (Uğurlu, 2020, s. 279-280).

Pozitivist düşünceyle yazın hayatına adım atan Peyami Safa, zamanla bu anlayışın her şeye tam anlamıyla cevap veremeyeceğini fark eder. Akıl gibi değerli bir cevherin bile açıklamada yetersiz kalabileceği bazı gerçeklerin varlığını kabul eder ve bu gerçeklerin manevî bir anlayışla kavranabileceğine inanır. Yazar, pozitivist sınırlarını aşarak, insanın içsel dünyasını ve manevi boyutunu anlamının önemini vurgulamaya başlar (Özer, 2018, s. 188). Peyami Safa, sürekli olarak hakikate ve güzelliğe yönelen bir düşünsel güce sahip, aydınlık bir zekâ örneği olarak tanınır ve sistematik düşünme yaklaşımından kaçınır. Ayrıca, derin bir inanca sahip bir birey olarak da kendisini ifade eder ve bunu bilhassa vurgular. Peyami Safa'nın düşünsel yaklaşımı hem kişiliğini hem de fikirlerini belirler, bu doğrultuda eserlerine de yansır. Ahlâk anlayışı, büyük ölçüde bu düşünsel çerçevede şekillenir (Şirin, 2010, s. 15).

Peyami Safa, dinin sadece ahlaki bir yol gösterici değil, aynı zamanda insanın manevi dünyasını da düzenleyen bir öğreti olduğuna inanır. Din, medeniyetin ve ahlaki düzenin temellerini sağlamlaştırır. Dolayısıyla, dinin toplum üzerindeki etkisi ve önemi, Safa'nın görüşlerinde merkezi bir rol oynar. Yazar hem romanlarında hem de düşünce yazılarında sıkça işlediği din konusunu, ahlaki ve milli duygularımızla sıkı bir ilişki içinde ele alır. Ahlaki çöküşleri dini ve millî değerlerin zayıflamasına bağlar. Bu bozulmaların kökenini ise bireysel nefis ve bencillik gibi olgulara

dayandırır. Safa, bencillik ve nefsanî duyguları, insanın manevî değerlerinden uzaklaşmasına yol açan zararlı özellikler olarak görür: “Bir milletin fertlerini birbirine bağlayan millî ideal de ahlakın temellerinden biridir, sosyal tesânüdü perçinler ve bencilliği nemelazımcılığı, yalnız kendi nefsi ve yakınları için yaşama arzusunu önler” (Özer, 2018, s. 182). Bu noktada, Safa’nın dinin ahlaki değerlerle olan ilişkisini daha derinlemesine ele alması önem kazanır.

Peyami Safa, *Din, Medeniyet, İlim*” başlıklı yazısında, dinin hayatın her alanında var olması gerektiğini savunur. Bu varoluşun, medeniyetleşme sürecine asla engel teşkil etmediğini belirtir. Safa, İslamiyet ve Hristiyanlık gibi iki büyük dinin inşa ettiği medeniyetler üzerinden somut örnekler vererek, dinin medeniyetle çatışmadığını, aksine ona derin bir anlam ve değer katacağını vurgular. Bu görüş, onun din ile medeniyetin birlikte var olabileceğine dair güçlü bir inanç taşıdığını gösterir. Safa, ayrıca din ile bilim arasındaki ilişkiyi de ele alır. Ona göre, ilim ile din arasında herhangi bir çatışma bulunmaz, çünkü her biri insanın farklı yönlerine hitap eder. Bu nedenle aralarında bir mücadelenin söz konusu olamayacağını ifade eder (Çelik, 2018, s. 58-59).

Peyami Safa, *Manevî Değerler Meselesi* adlı yazısında ise manevî değerlerimizin, maddî ölçütlerle değerlendirilemeyecek, yalnızca ahlaki kaygılar ve endişelerle şekillenen bir kavram olduğunu ifade eder (Özer, 2018, s. 179). Peyami Safa, neredeyse tüm romanlarında, Batı’ya özenen ve inançları ile geleneklerinden uzaklaşma arzusuyla hareket eden bir Türk insanını konu edinir. Genellikle ahlaki çöküşü ve bu çöküşün bireyleri nasıl derin bir bunalıma sürüklediğini, nihayetinde toplumda bir felakete yol açtığını irdeler (Çelik, 2018, s. 64). 1951 yılında ellili yaşlarının başındayken yayımladığı *Yalnızız* romanında ise bu temayı açıkça dile getirir ve Batı özentsinin birey ve toplum üzerindeki yıkıcı etkilerini vurgular:

“Laboratuvarında aradığın incelediğin, oyduğun, dibine indiğin, sırrını deştiğin her şey arasında yalnız ruhun yok. Onu beyin hücrelerinin bir üfürüğü sanmakla başlayan müthiş gafletin, otuz yıl içinde gördüğün iki muazzam dünya harbinin kan ve gözyaşı çağlayanlarında en büyük dersi arayan gözlerine bir körlük perdesi indirdi. (...) Kendine dön, kendine bak, kendine gel (...) Orta çağ papazında haklı olarak ayıpladığın dar kafalılığın anlayış sınırlarını daha fazla daraltıran beş duyu idrakinin kapalı dünyası içinde kalma; Arşı geç, ferşi atla, sidreyi aş, Gör ne var maverada ibretgiz” (Safa, 2023, s. 13).

Bu noktada Peyami Safa’nın romanlarında, XX. yüzyıl insanının yaşadığı şüphe ve tereddütlerin de önemli bir yer tuttuğuna değinmek yerinde olacaktır. Zira modernleşme sürecinin getirdiği değerler karmaşası, bireylerin kimlik bunalımlarına ve varoluşsal sorgulamalara yol açar. Bu dönemin bireyi olan Peyami Safa hem toplumsal hem bireysel sıkıntılardan etkilenir ve kendi içinde sürekli bir şüphe ve tereddüt yaşar (Uğurlu, 2020, s. 299). İşte bu içsel buhran, Safa’nın gözlem yeteneğini ve geniş sosyal çevresini kullanarak, yaşadığı olayları ve düşüncelerini sanatçı bakış açısıyla harmanlamasını sağlar. Bu sayede yazar, romanlarında sıkça içsel çatışmalar, şüpheler ve düşüncelerle şekillenen karakterler ve olaylara yer verir. Karakterler bazen maddî unsurlar, bedensel zevkler ya da ailevi sorunlar etrafında arayışlarını sürdürürken, bazen de manevî kavramlarla varlıklarının özüne dair sorulara cevap aramaya çalışırlar (Savan, 2019, s. 498-499). Safa’nın eserlerinde bu arayış, çoğu zaman derin bir varoluşsal sorgulamaya dönüşür. Billassa *Yalnızız*, Allah inancını felsefî bir çerçevede ele alan eserlerinden biridir. Peyami Safa, *Yalnızız*’da, bireysel ve toplumsal düzeydeki derin varoluşsal sorgulamalar üzerinden Allah inancını işler. *Yalnızız*, felsefî bir derinliğe sahip bir romandır ve eserin yapısı, yalan-gerçek, mana-madde, iyi-kötü, duygu-akıl gibi zıt kutuplar etrafında şekillenir (Sürmeli, 2015, s. 83). Bu zıtlıklar,

karakterlerin içsel çatışmalarını ve arayışlarını daha da belirginleştirir, aynı zamanda eserin felsefi boyutunu güçlendirir.

Yalnızız, XX. yüzyıl insanının yaşadığı buhranı farklı bir teknik ve bakış açısıyla işler. Romandaki başkahraman Samim⁴, bilhassa “madde ve ruh” zıtlığı etrafında şekillenen düşünsel bir yolculuğa çıkar. Varlık ve yokluk, doğru ve yanlış, haz ve keder gibi zıt kutuplar üzerinden sorgulamalar yaparken Eflatun (Platon) ve Hegel gibi filozofların bu karşıtlıkları ele alırken kullandıkları derin düşünsel çerçevelerle de paralellik gösterir. Safa, bu zıtlıklar arasında derinlemesine bir inceleme yaparak insanın içsel çatışmalarını ve varoluşsal sorgulamalarını açığa çıkarır (Özer, 2018, s. 193). Roman karakterleri, kendi içsel dünyalarındaki sorunları çözmeye çalışırken genellikle Allah inancı ve bu inancın etrafında şekillenen manevi eksikliklerin farkına varırlar. Bu farkındalık, onları hayatı anlamlandırma çabasında Tanrı'ya yönelten ve derin bir manevi arayışa iten bir duruma sokar. Samim, bu arayışı bir aydın figürü olarak ifade eder ve Allah inancının sadece dini bir öğretilerden ibaret olmadığını, aynı zamanda varoluşsal bir anlam taşıdığını savunur (Polat, 2024, s. 348).

Yalnızız romanı, yazarın spiritüalizme olan ilgisinin izlerini taşıyan eserlerinden biridir (Savan, 2019, s. 132). Safa'nın spiritüalist anlayışının temelinde, benlik çatışmaları önemli bir yer tutar. Birçok spiritüalist, mutasavvıf ve mistik, insanda iki farklı nefsin bulunduğunu ya da bir nefsin iki ayrı yönü olduğunu kabul eden bir görüşü benimser: “Bunlardan biri bütün bencil içgüdülerin her çeşidini deyimleyen aşağı dereceden olan nefstir. Diğeri de hayattaki bütün üstün başarıların amili ve reel olan ile Allah ile birleşmenin biricik kaynağı ve kuvveti olan üstün dereceden olan yüksek nefis, yüksek ruh, nous, spiri, kıvılcımdır” (Savan, 2019, s. 500).

Bu noktada Safa'nın kendi şahsiyetinde iyiyi ve kötüyü yönlendiren iki farklı "ben" olduğunu fark ettiğine değinmek gerekmektedir. Yazarın hayatı, bu iki "ben" arasındaki çatışma ve mücadeleyle şekillenir. Günlük yaşamında, kendini tanıma ve nefsin terbiye etme çabası, romanlarındaki kahramanların içsel mücadelelerinde de kendini gösterir (Uğurlu, 2020, s. 279). Safa, *Yalnızız* romanında, insanın içsel çatışmalarını, iki benlik anlayışı çerçevesinde ele alır. Bu anlayış, bir yanda toplumsal ve kutsal değerleri kuşatan ebedi değerlere tutunan benlik; diğer yanda ise biyolojik varlık ve içgüdülerle şekillenen, kaba iştah, şehvet, kibir ve gösteriş gibi değerleri benimseyen benliktir. Samim, bu çatışmaların çok iyi bir örneğini oluşturur; onun düşünceleri, Safa'nın ruh-beden, madde-mana gibi ikiliklere dair anlayışını yansıtır (Savan, 2019, s. 111-112).

Safa, Meral karakteri üzerinden de benlik çatışmalarını derinlemesine işler. Meral'in içsel dünyasında birinci ve ikinci benliği arasındaki mücadele, Safa'nın felsefi görüşlerini en belirgin şekilde gösterir. Meral, her ne kadar kendisini birinci benliğine yöneltmeye çalışsa da çoğu zaman ikinci benliğini, yani daha biyolojik ve içgüdüsel arzularını yansıtan kişiliğini bastıramaz. Samim, Meral'in bu çatışmasında bir rehber rolü üstlenir. Onun birinci benliğine ulaşması için çabalar. Ancak, Meral'in içsel mücadelesi, bazen farkında olmadan, ikinci benliğinin baskın

⁴ Yalnızca bir birey olarak değil, aynı zamanda toplumun modernleşme sürecindeki çelişkilerini, varoluşsal sorgulamalarını ve manevi arayışlarını temsil eden bir figürdür. Türk toplumunun Batı kültürüne entegre olma çabasında olan ve bu süreçte büyük ahlaki bozulmalar yaşayan aydın sınıfın bir üyesidir. Aynı zamanda, “Simeranya” adlı ütöpik dünyayı kurarak kendi ideallerini ve değerlerini yansıtmaktadır. Samim'in, modern dünyada maddi değerler ve para anlayışından tamamen uzak durarak, daha derin bir içsel huzur ve manevi olgunluk arayışı, onun hayat görüşünü şekillendirir (Özer, 2018, s. 227).

çıkmasına neden olur (Özer, 2018, s. 195). Meral'in intihar düşüncesi, birinci benliğinin tükenmişliğinden ve ikili çatışmaların getirdiği manevi boşluktan kaynaklanmaktadır. Samim, bu içsel çatışmanın insanı nasıl dış dünyadan yabancılaştırabileceğini ve intihar gibi radikal çözümler aramaya itebileceğini şu sözlerle ifade eder: "Sosyal ben, ötekinin yani biyolojik ben'in emri altındadır. Tamamiyle kendi kendisi olamadığı için yalnızdır ve bu yalnızlık onu köleliğinden iğrendirmektedir. Meral'in nefreti de buradadır. İnsanı intihara veya farkında olmadan hastalıklara sürükleyen günah kompleksi, böyle bir iç mücadelenin düğümüdür" (Toprak, 2017, s. 61).

Safa bu noktada intiharın ve insanın kendisiyle olan mücadelesinin, toplumsal yabancılaşma ve manevi eksikliklerle nasıl iç içe geçtiğini gösterir. Olayların çözülmesinde ve Meral'in kendini yeniden anlamasında, mistisizm ve tasavvufi düşüncenin egemenliği büyük rol oynar. Samim ve Meral'in mücadelesi, romanın felsefi bir çözümü olan mistisizmle son bulur. Gerçek aşkın, dışsal bir arayış değil, insanın özünde var olan bir olgu olduğunu keşfeder. Materyalist bir dünya görüşü, insanı yalnızca bunalıma sürükler ve bu süreç sonunda birey, nihilizmin etkisi altına girer. Ancak mistisizm, insanın varoluşunu yeniden anlamlandırmasını sağlar; ona, varlıkların özünün bir hiçlikten çok, kâinatın derinliklerinde saklı bir cevher olduğunu gösterir. *Yalnızız* romanı, bu bağlamda nihilizm ile mistisizmin çatışmasını işler ve nihayetinde tasavvufi düşüncenin egemenliğe ulaşmasıyla sonlanır (Demir, 2017, s. 20).

Bu, bireyin nihilizm ve manevi boşlukla baş etmesinin, aslında içsel bir yolculukla mümkün olduğuna dair Safa'nın verdiği çok güçlü bir mesajdır. Bu içsel yolculuk, nihayetinde Tanrı'ya yönelme ve O'na yakınlaşma arayışıyla tamamlanır. Safa, insanın varoluşsal boşluklarını ancak manevi bir uyanışla, Tanrı'nın varlığını derinden hissetmekle aşabileceğini vurgular. Yalnızlık ve bunalım, insanın özündeki ilahi gerçekliği keşfetmesiyle sona erer; çünkü gerçek huzur ve anlam yalnızca Tanrı'ya yönelmekle bulunabilir.

Yalnızlık ve bunalımın, insanın özündeki ilahi gerçekliği keşfetmesiyle sona erdiği düşüncesi, Safa'nın insanın manevi arayışındaki dönüşümü vurgulayan temel mesajıdır. Yazar, romanlarında, dini bir yaşam tarzının önemini vurgulamak amacıyla, bilhassa din ile bağlantısı olmayan bireylerin hayatlarındaki ciddi ahlaki sorunları ve ruhsal buhranları ele alır (Çelik, 2018, s. 66). Bu şekilde, bireyin manevi değerlere sahip olmasının, ahlaki denge ve içsel huzur açısından ne denli belirleyici olduğunu gösterir. Bu bağlamda, *Yalnızız* romanından bir örnek verilebilir:

"...Ve öğreniyorum benden şu dakikada. Ve Samim değil yalnız. Ondan daha mühim bir varlık öğreniyor benden. Bu varlık, tuhaf, vücudu yok onun. Fakat hissediyorum ki vardır o. Samim'den, Nuri'den, Cezmi'den, Talat'tan, Şakir'den babamdan, Ferhat'tan, annemden, benden fazla var. Her yerde var o. Allah mı? Değil. İsmi bulacağım gibi geliyor. Var bir ismi onun. Fa... Fazilet. Fazilet derler değil mi? Yahut iyilik, iyi olmak. O öğreniyor benden. Ve ben bunu hissediyorum..." (Safa, 2023, s. 45).

Görüldüğü üzere Peyami Safa, Samim aracılığıyla, bazen doğrudan, bazen de dolaylı yoldan dinin önemini vurgulamaya çalışır. Hayatı boyunca madde ile mananın, beden ile ruhun ilişkilerini

anlamaya ve bunları anlatmaya çalışan yazar, maddi hayatı düzenleyen bilimi savunduğu kadar, manevi hayatı yönlendiren dinin gerekliliğini de savunur (Uğurlu, 2020, s. 281).

Peyami Safa, dinin önemini vurgularken, aynı zamanda Batı'nın materyalist anlayışının insana huzur sunmadığına ve onun manevi arayışını bastırdığına dikkat çeker. Bu bağlamda, Batı'nın Tanrı'ya yönelmesi, uzun yıllar boyunca insanlara huzur vermeyen ve aksine cehennemvari bir yaşam deneyimi yaşatan materyalist anlayışın bir sonucudur. Bu dönüşüm, Batı'nın felsefi ve kültürel boşluklarını doldurmak amacıyla yeniden manevi bir arayışa girmesiyle açıklanabilir: "Allah'a doğru bu yöneliş, sonsuz ve sınırsız varlığı bütür ihsaslarının tecrübe ve müşahade korkusu içine hapsedip madde kalıplarının dışında hakikat tanımayan batı kafasında altı yıllık cehennemî dersin uyandırdığı büyük şuurun belirişidir" (Çelik, 2018, s. 57).

Yazar, Avrupa'nın Allah inancına yönelme sürecini sıkça vurgulamakta ve günümüzde birçok tanınmış bilim insanının dindar olduğunu belirtmektedir:

"İnsanın hayvanlığını medenileştirdiği kadar, medeniyetini de hayvanlaştıran bu çağda, insanın kendilik bilincine ulaşarak, kendi seçimleriyle kendini inşa etmesi ihtilal ve dünya harpleriyle yıkılmak üzere olduğunu gösteriyor. Yirminci asrın yalnız spiritualist filozoflarında değil, tabiat alemlerinde de tabiatı aşan metafizik prensiplere ve Allah'a doğru bir yöneliş görüyoruz. En büyük zekalarda, artık iki ayağına da yere basan yeni bir dünya hasreti doğduğu seziliyor" (Bingöl, 2011, s. 94).

Peyami Safa, inandığı ve içinde bulunduğu mistik anlayışı, "insan ruhu ile varlığın esası arasında birleşme" olarak tanımlar. Bu birleşmenin, varlığın özüne ve doğru bir şekilde gerçekleşeceğini belirtir. Varlığın esasını, her şeyi içine alan "BİR" olarak tanımlar ve kâinatın bütününi sonsuzluk olarak ifade eder; dini mistik anlayışa göre ise bu "BİR", Allah'tır. Mahrem ve doğru bir birleşme, ruhun derinliklerinden kaynaklanır. Bu birleşme, akıl ve beş duyumuzun tanıttığı dış dünyanın etkilerinden ve maddî bağlantılardan uzaklaşarak, varlığın özüne, yani Allah'la birleşmeye yönelmedir (Özer, 2018, s. 188-189).

Peyami Safa'nın mistik anlayışında insan ruhunun varlığın esasına, yani Allah'a doğru yönelmesi, varoluşun en yüksek anlamına ulaşmak için gereklidir. Bu anlayış, onun dini inançları ve ahlaki değerlerle şekillenen dünya görüşünü doğrudan etkiler. Bu noktada, Samim'in manevi değerlerden uzaklaşmanın yol açtığı inanç buhranını ve bunun bireysel ile toplumsal düzeydeki sonuçlarını tartışması önemlidir. Çünkü *Yalnızız* romanında Peyami Safa, Allah'a inanmayı ve O'nu aşkla sevecek derecede bir inanç geliştirmeyi, insanı varoluşunun en yüksek noktasına taşıyan bir değer olarak sunar. Samim'in günlüklerinde dile getirdiği gibi, insanın varoluşsal anlam arayışı, ancak bu inançla derinleşebilir. Safa, varoluşçuluk felsefesini ele alırken, "insanın kendilik bilincine ulaşarak, kendi seçimleriyle kendini inşa etmesi" gibi bir düşüncüyü, ilahi temele dayanmayan bir ahlâk sisteminin yetersiz olduğunu savunarak, ahlaki doğruların ancak Tanrı'ya dayalı bir temele oturabileceğini vurgular. Bu da onun, inançsız bir insanın varoluşsal huzura ve doğru yola ulaşmasının imkânsız olduğunu savunduğu temel görüşlerden biridir (Polat, 2024, s. 348). Yazar, Allah'a inanmayı ve O'na manevi bir bağla bağlı olmayı, insan benliğinin ulaşabileceği en yüksek düzey olarak açıklar ve bu düşüncesini Samim'in ağzından şu şekilde ifade eder: "Bizim ebedî kalmaya namzet tarafımı, herkese, her şeye, her zamana, her mekâna şâmil ve Allah'a bağlı olan bu "şuurüstü" ruh bölgemizdir. Onu geliştirdiğimiz nisbette yalnızlık dramımızdan kurtuluruz. Her

şeyle, herkesle, her zaman ve her mekânla, nihayet Allah'la beraber –bir seviyede değil, birlikte oluruz” (Safa, 2023, s. 395-396).

Romanın sonunda ise Samim, XX. yüzyılın maddi ilerlemesiyle maneviyatını yitiren insanlığın kurtuluşunun, bireyin özüne yönelip kendini keşfetmesi ve bu süreçte Allah'a ulaşmasıyla gerçekleşeceğini vurgular: “Bırak şu maddeyi, boş şu ölçü dehânı, doy şu fizik ve matematik tecessüsüne, kov şu kemiyet fikrini, dal kendi içine, koş kendi kendinin peşinden, bul onu, bul kendini, bul ruhunu, bul, sev, bil, an, gör, kendi içinde gör Allah'ını” (Safa, 2023, s. 411).

Samim'in bu sözleri Peyami Safa'nın *Yalnızız* romanındaki temel manevi mesajı güçlü bir şekilde özetler niteliktedir. Aynı zamanda XX. yüzyılın maddi ilerlemesinin insanları ruhsal boşluklara ve yabancılaşmaya sürüklediği bir dönemde, insanın kurtuluşunun sadece maddi değerlerde değil, manevi bir dönüşümde yattığını vurgular. Safa, insanın özüne dönüp kendi iç yolculuğuna çıkmasının, varoluşsal krizi aşmak ve Allah'a ulaşmak için tek gerçek çözüm olduğunu savunur. Samim'in çağrısı, modern dünyada insanın dış dünyada aradığı tatmin ve başarıların, içsel bir huzur ve manevi derinlik arayışıyla dengelemesi gerektiğini ifade eder. Burada önemli olan, insanın dış dünyadan ziyade iç dünyasına yönelmesi ve yalnızca akıl ve bilimle açıklanamayan manevi gerçekliği keşfetmesidir.

Sonuç olarak, Safa'nın vurguladığı bu düşünce, insanın içsel yolculuğunun ve manevi keşiflerin önemini ortaya koyar. Maddi ilerleme ile, insanın maneviyatı ve Allah'a yönelmesi, insanlık için yeniden doğuş ve toplumsal iyileşme sürecinin temellerini atar. Yalnızca dışsal başarıların değil, içsel bir dönüşümün de gerçek kurtuluşu mümkün kılacağı görüşü, Safa'nın modernizme karşı sunduğu manevi bir çözüm önerisi olarak romanın merkezine konumlandırılmıştır.

3. Manevi uyanış ve varoluşsal arayış: Tolstoy ve Safa'nın Tanrı'ya yönelme süreçleri

Çalışmamızda, farklı coğrafyalarda ve tarihsel bağlamlarda yaşamış olan Lev Tolstoy (1828-1910) ve Peyami Safa'nın (1899-1961) eserleri üzerine yapılan inceleme, her iki yazarın düşünsel dünyasında benzer temaların işlendiğini ortaya koymaktadır. Bilim, akıl ve inanç arasındaki ilişki, manevi uyanış ve Tanrı'ya yönelme gibi evrensel sorular her iki yazarın eserlerinde merkezi bir yer tutmaktadır. Bu temalar, Tolstoy ve Safa'nın farklı yaşam deneyimlerinden ve kültürel bağlamlarından beslenmiş olsa da insanın varoluşsal sorularına dair benzer bir arayış ve çözüm yolu sundukları görülmektedir. Benzerlikler ve farklılıklar ışığında, bu çalışma sonunda her iki yazarın karşılaştırmalı bir değerlendirmesi aşağıdaki alt başlıklarda sunulmaktadır.

3.1. Bilim, akıl ve inanç arasındaki ilişki teması

Lev Tolstoy ve Peyami Safa, küçük yaşta ailelerini kaybetmiş, bu kayıplar nedeniyle ölümle erken yaşta tanışmış ve bu deneyimlerinin etkisiyle yaşamları boyunca ölüm, anlam ve inanç üzerine derin düşünceler geliştirmiştir. Her iki yazar da küçük yaşlardan itibaren bilim, felsefe ve edebiyat gibi çeşitli alanlarla ilgilenmiş, ancak hayatın anlamını yalnızca bilimsel ya da akılcı bir yaklaşımla açıklayamayacaklarını fark etmişlerdir. Bu bağlamda Tolstoy ve Peyami Safa'nın düşünce dünyasında hem benzerlikler hem de farklılıklar bulunmaktadır.

Tolstoy ve Peyami Safa'nın ortak noktalarından biri, çocukluklarında yaşadıkları trajik kayıpların hayatlarına ve eserlerine derin bir şekilde etki etmesidir. Tolstoy, henüz iki yaşındayken

annesini, dokuz yaşındayken ise babasını kaybederek öksüz kalmış ve ölümün soğuk gerçeğiyle erken yaşta yüzleşmiştir. Bu kayıplar, ilerleyen yıllarda insanın faniliği, yaşamın anlamı ve ölüm karşısındaki çaresizlik üzerine yoğun düşünmelerine neden olmuştur. Benzer şekilde, Safa da iki yaşında babasını ve kardeşini kaybetmiş, erken yaşta yalnızlık ve ölüm gerçeğiyle tanışmıştır. Bu travmatik deneyimler, onun edebiyatında yalnızlık, melankoli ve varoluşsal sorgulamalar gibi temaların temelini oluşturur.

Tolstoy, gençliğinde felsefe, hukuk ve tarih gibi alanlarda derinleşmiş; ancak bu alanların, özellikle bilimsel yaklaşımların, yaşamın nihai anlamını ve ölüm karşısında insana huzur verecek bir çözümü sunmadığını fark etmiştir. Benzer şekilde, Safa da modern bilimlere, psikolojiye ve insan zihninin derinliklerini araştıran disiplinlere büyük ilgi göstermiş; ancak bilim ve akıl yoluyla hayata dair tatmin edici bir cevap bulamamıştır. Her iki yazar da nihayetinde bilimin sınırlılığını görerek Tanrı'ya ve manevi değerlere yönelmiştir.

Tolstoy'un bilime ve akılcılığa yaklaşımı, hayatının bir döneminde yoğun bir inançsızlığa dönüşmüştür. *İtirafımlarım* eserinde, bilim ve akıl yoluyla yaşamın anlamını bulamayınca derin bir bunalıma girdiğini ve intiharı bile düşündüğünü dile getirir. Onun için bilim, insanın fiziksel dünyayı anlamlandırmasında faydalı olsa da varoluşun anlamını açıklamada yetersizdir. Tolstoy, bu krizin ardından Tanrı'ya ve dini inançlara yönelerek bu boşluğu doldurmuş ve hayatın anlamını burada bulmuştur. Peyami Safa ise Tolstoy'un aksine, hiçbir zaman inançsızlık krizine düşmemiştir. Çocukluğundan itibaren dini ve manevi değerlere bağlı kalmış, bilimi ve akılcı yaklaşımları Tanrı'ya olan inancını sorgulamak için değil, bu inancı derinleştirmek için bir araç olarak görmüştür. *Yalnızız* romanında bilimsel bilgiye ve rasyonel düşünceye duyulan hayranlık yer alsa da Peyami Safa bu araçların insanı nihai bir huzura ya da anlamlı bir yaşama götüremeyeceğini vurgular. Ona göre insan, akıl ve bilimle yetinmemeli, manevi bir düzeni ve Tanrı'yı hayatının merkezine almalıdır.

Lev Tolstoy ve Peyami Safa, küçük yaşta yaşadıkları trajik kayıplar ve ölümle erken yüzleşmeleri nedeniyle hayatlarının anlamını bulma arayışına benzer noktalardan başlamışlardır. Her ikisi de bilim ve akıl yoluyla bu arayışı sürdüremeyeceklerini fark etmiş ve Tanrı'ya yönelmişlerdir. Ancak Tolstoy, bir inançsızlık ve dönüşüm süreci yaşayarak Tanrı'yı bulmuş, Safa ise inancını baştan beri koruyarak bilimle inancı bir denge içinde değerlendirmiştir.

3.2. Manevi uyanış teması

Lev Tolstoy'un *İtirafımlarım* adlı eseri ile Peyami Safa'nın *Yalnızız* romanı, her iki yazarın da ellili yaşlarının başlarında kaleme aldıkları ve derin manevi sorgulamalarla bezeli eserlerdir. Tolstoy'un *İtirafımlarım* eseri, yazarı kendi yaşamı ve inançları üzerinde derin bir sorgulamaya iter. Bu eser, onun gençlik dönemindeki dünyevi hırslarını ve bu hırsların getirdiği boşluk duygusunu sorgulamasının bir sonucu olarak ortaya çıkar. Tolstoy, bu dönemde yaşamın anlamını ararken, kendisini Tanrı'ya ve manevi bir uyanışa yönelmiş bir halde bulur. Özellikle din, ölüm ve insanın varoluşsal kaygıları gibi konular, eserin temelini oluşturur. Bu eser, bir tür itirafname olarak, Tolstoy'un geçmişteki bunalımlarını ve bu bunalımlardan Tanrı'ya yönelerek kurtulma çabalarını ifade eder. Safa'nın *Yalnızız*'da ise manevi sorgulama, kurgusal bir dünya içinde derinlemesine işlenir. Romanın başkahramanı Samim, yaşamı boyunca insanı aşan bir anlamın peşinde koşan, entelektüel ve

manevi bir arayış içinde olan bir karakterdir. Peyami Safa, Samim'in içsel yolculuğu aracılığıyla, bireyin yalnızlığını, Tanrı'yı bulma çabasını ve modern dünyanın manevi boşluğunu dile getirir.

Her iki eser de yazarlarının yaşamlarındaki krizlerden doğmuş olup, okura insanın kendi içindeki hakikatleri sorgulamasına dair güçlü bir çağrı yapar. Tolstoy, kişisel deneyimlerini ve varoluşsal sorgulamalarını açık bir şekilde paylaşırken, Safa bu sorgulamaları bir kurgu içinde işler. Ancak her iki yazar da ortak bir temayı işler: İnsan yalnızca maddi dünya ile doyuma ulaşamaz; bu dünya, manevi bir boyutla anlam kazanır.

3.3. Tanrı'ya yönelme teması

Lev Tolstoy'un *İtiraflarım* adlı eseri ile Peyami Safa'nın *Yalnızız* romanı, Tanrı'ya yönelme teması üzerinden önemli bir bağlamda benzerlikler ve farklılıklar barındırır. Her iki yazarın eserinde de Tanrı'ya yönelme, insanın yaşamın anlamını bulma çabasıyla doğrudan ilişkilidir. XIX. yüzyıl Rusya'sında aristokrat bir ortamda doğup Rus Ortodoksluğu'na sıkı sıkıya bağlı bir toplumda büyüyen Tolstoy, *İtiraflarım*'da, yaşamın anlamsızlığı karşısında duyduğu derin bunalımın ardından, nihai huzuru ve anlamı Tanrı'ya yönelmekte bulur. Yaşamının önceki dönemlerinde dünyevi hazlar ve başarılarla tatmin olmaya çalışmış, ancak bu çabaların bir noktadan sonra derin bir boşluk hissi yarattığını fark etmiştir. Tolstoy için Tanrı'ya yönelmek, varoluşsal bir kurtuluş ve anlam arayışının doruk noktasıdır. Benzer şekilde, XX. yüzyıl Türkiye'sinde, Cumhuriyet'in ilk yıllarının önemli yazarlarından biri olan Safa'nın *Yalnızız*'da da Tanrı'ya yönelme, bireyin yalnızlık ve modern dünyanın manevi boşluğuyla yüzleşmesi bağlamında ortaya çıkar. Romanın başkahramanı Samim, bilim, sanat ve felsefe gibi farklı alanları derinlemesine araştırarak insanın manevi bir temel olmadan gerçek mutluluğa ulaşamayacağını savunur. Öte yandan Tolstoy'un Rus Ortodoksluğu'na sıkı sıkıya bağlı yaklaşımı ile Safa'nın modern Türkiye'deki bireysel ve toplumsal anlam arayışları arasında önemli bir fark vardır. Ancak her iki eserde de Tanrı'ya yönelme, bir varoluşsal sorgulama sürecinin doğal sonucu olarak ortaya çıkar. Yazarlar, insanın yalnızca maddi dünyaya odaklanarak ruhsal tatmine ulaşamayacağını savunurlar ve Tanrı'yı bu arayışın merkezine koyarlar.

Tolstoy'un *İtiraflarım* eserindeki Tanrı'ya yönelişi, geleneksel dini inançlara dayalıdır ve güçlü bir şekilde bireysel deneyimlere dayanır. Tolstoy, Ortodoks Hristiyanlık içinde anlam aramış, ancak kilise kurallarını sorgulamış ve sonunda kendi kişisel Tanrı anlayışını oluşturmuştur. Tanrı'yı, insanın kendi vicdanında ve ruhsal derinliklerinde bulabileceği bir varlık olarak görür. Onun Tanrı arayışı, daha çok bireysel bir içsel uyanış ve inanç krizinin sonucudur. Öte yandan, Safa'nın *Yalnızız*'da Tanrı'ya yönelme daha soyut ve felsefi bir zemine oturur. Roman, doğrudan bir dini bağlamdan ziyade, insanın manevi bir eksikliği olduğunu ve bu boşluğu doldurmak için evrensel bir anlam kaynağına, yani "mutlak olana" ihtiyaç duyduğunu vurgular. Safa'nın eserinde Tanrı kavramı, modern dünyanın yarattığı ahlaki ve manevi karmaşa içinde bireyin sığındığı bir ilke ya da ideal olarak görülür. Samim'in arayışı, daha çok metafizik ve ahlaki bir temel arayışıdır; bu bağlamda, Tanrı kavramı bir inançtan ziyade, insanın kendini aşma ve hayatını anlamlandırma çabasıdır.

Tolstoy'un *İtiraflarım* eserinde Tanrı'ya yönelme, derin bir inanç kriziyle yüzleşen bir bireyin geleneksel dini inanışlar üzerinden yaptığı bir hesaplaşmayı temsil ederken, Safa'nın *Yalnızız*'da

Tanrı'ya yönelme, modern bireyin manevi boşluk içinde aradığı felsefi bir anlam olarak karşımıza çıkar. Her iki yazar da Tanrı'yı bir kurtuluş ve insanın kendini tamamlaması için bir yol olarak görür, ancak Tolstoy'un Tanrı anlayışı bireysel inanç ekseninde şekillenirken, Safa'nın Tanrı anlayışı daha evrensel, metafizik ve felsefi bir boyutta ele alınır.

SONUÇ

Bu çalışma, Lev Tolstoy ve Peyami Safa'nın düşünsel evrenlerini ve manevi arayışlarını karşılaştırmalı bir perspektiften inceleyerek, her iki yazarın benzer temalar etrafında şekillenen varoluşsal sorgulamalarını ve Tanrı'ya yönelme süreçlerini irdelemektedir. Her ne kadar Tolstoy ve Safa, farklı tarihsel ve kültürel bağlamlarda yaşamış olsalar da yaşamın anlamı, ölüm, bilim ve inanç arasındaki ilişki gibi temel meselelerde benzer bir arayış içinde bulundukları anlaşılmaktadır.

Tolstoy'un ve Safa'nın eserleri, bir yazarın içsel bunalımından doğan derin manevi sorgulamaları ve Tanrı'yla kurduğu ilişkiyi, bireysel bir uyanış süreci olarak şekillendirmektedir. Tolstoy'un *İtirafımlarım*'da yaşamın anlamını bulma çabası bir inanç krizine dayanmakta ve Tanrı'ya yönelme, onun varoluşsal bir boşluk hissini aşmasına yardımcı olmaktadır. Safa ise *Yalnızız*'da manevi bir eksiklik duyan bir bireyin içsel yolculuğunu hem felsefi hem de metafizik bir çerçeve içinde ele almakta ve Tanrı kavramını daha çok insanın kendini aşma ve anlam arayışının bir ifadesi olarak konumlandırmaktadır. Bu bağlamda her iki yazar da Tanrı'yı, insanın varoluşsal ve manevi boşluklarını doldurabilecek bir merkez olarak görürken, arayışlarının biçimleri farklılık göstermektedir.

Tolstoy ve Safa'nın bilim ve akıl arasındaki ilişkiye dair yaklaşımları da önemli bir karşılaştırma noktası sunmaktadır. Tolstoy, bilimsel bilgiye ve akılcı düşünceye duyduğu hayal kırıklığının ardından, yaşamın nihai anlamını ve huzurunu Tanrı'da bulmuşken, Safa bu iki alanı birbirini destekleyen, uyum içinde var olan unsurlar olarak kabul etmiştir. Safa, bilimi Tanrı'ya giden bir yol olarak görmüş, Tanrı'yı hayatının merkezine alırken, bilimin ve aklın sınırlı bir rehberlik sunduğunu vurgulamıştır.

Manevi uyanış teması üzerinden yapılan değerlendirmeler de benzer bir paralellik taşımaktadır. Her iki yazar da hayatlarının olgunluk döneminde manevi bir uyanış sürecine girmiş, içsel boşluklarını Tanrı ve manevi bir değerler sistemiyle doldurma çabası içine girmiştir. Tolstoy'un *İtirafımlarım* eseri, bireysel bir itiraf ve Tanrı'ya dönüş hikayesi olarak, içsel bir uyanışı, saf bir inançla bağdaştırırken, Safa'nın *Yalnızız* romanı, insanın yalnızlık ve varoluşsal kaygılar içinde Tanrı'ya ulaşma çabasını daha çok felsefi ve soyut bir zeminde işlemektedir.

Sonuç olarak, Tolstoy ve Safa, yaşadıkları benzer manevi bunalımlar ve içsel krizlerin ardından, farklı yollarla da olsa insanın manevi uyanışının kaçınılmazlığını ve Tanrı'ya yönelmenin derin anlamını vurgulamaktadır. Tolstoy'un Tanrı'ya yönelmesi, bir inanç krizinin ardından kişisel bir dönüşümü simgelerken, Safa'nın Tanrı'ya yönelmesi, insanın varoluşsal yalnızlık ve ahlaki boşlukla yüzleşmesi bağlamında daha geniş bir evrensel anlam arayışına işaret eder. Bu bağlamda, her iki yazar da farklı düşünsel altyapılara sahip olmalarına rağmen, insanın manevi yolculuğunun benzer bir noktada birleştiğini ve Tanrı'nın, insanın varoluşsal anlam arayışında merkezi bir rol oynadığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Atlıhan, Dilek (2008). *Peyami Safa'nın "Yalnızız" Romanında Söz Dizimi İncelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Aruoba, Oruç (2012). *Uzak*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Barrett, William (2003). *İrrasyonel İnsan*. (Çev: Salih Özer). Ankara: Hece Yayınları.
- Başpınar, Ahmet (1984). *Peyami Safa Romancılığı-Eserleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elâzığ: Fırat Üniversitesi.
- Bingöl, Ulaş (2011). *Peyami Safa'nın romanlarında değerler çatışması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Çelik, Adem (2018). *Peyami Safa Düşüncesinde Medeniyet ve Din*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi. 59.
- Ceylan, Rukiye (2019). *Tolstoy'un Hayatı, Eserleri ve Din Görüşü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Çavuşoğlu, Halis (2013). *Jean Jacques Rousseau'da Tanrı Anlayışı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Demir, Esra (2017). *Peyami Safa'nın Romanlarının Psikanalitik Açından İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi.
- Düz, Orhan (2002). *Tolstoy Hayatı, Eserleri Üzerine Makaleler, Aforizmalar*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Göçen, Muzaffer (2014). *Tolstoy'un Düşüncesinde Anarşist Temalar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Geçtan, Engin (2002). *Varoluş ve Psikiyatri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Jirkova, Marina (2016). K probleme literaturnoy ispovedi: L. N. Tolstoy. Leningradskiy gosudarstvenniy universitet imeni A.S. Puškina. XX Yubilyniye tsarskosel'skiye çteniya Sankt-Peterburg. 204-208.
- Jung, Carl Gustav (2021). *Dışa Bakan Rüya Görür, İçe Bakan Uyanır*. (Yayıma hazırlayan: Özlem Küskü). İstanbul: Destek Yayınları.
- Kaziyeva, Gaukhar (2019). *Tolstoy'da Anlam Arayışı ve Din İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi.
- Kızıldaş, Şefika (2018). *Saint Aziz Augustinus'un Teoloji Anlayışı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Iğdır: Iğdır Üniversitesi.
- Özer, Esra (2018). *Peyami Safa'nın Düşüncelerinin Romanlarına Yansıması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi.
- Özdoğan, Melek Aygül (2017). *Tolstoy'un Düşüncesinde Din ve Özgürlük*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Polat, Esmâ. (2024) *Peyami Safa'nın Romanlarında Allah İnancı, Din Anlayışı ve Tasavvuf*. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (14).
- Rolland, Romain (2001). *Tolstoy*. (Çev. Tahsin Yücel), İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Ravoux, Jean Philippe (2008). *Varoluşun Anlamı*, İstanbul: Dharma Yayınları.
- Safa, Peyami (2023). *Yalnızız*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

- Savan, Zehra (2019). *Peyami Safa'nın Romanlarında Spiritüalizm*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi.
- Sürmeli, Aydın (2015). *Peyami Safa'nın Romanlarında Değerler Eğitimi ve Türkçe*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Tolstoy, Lev Nikolayeviç (2020). *İtiraf*. (Çev: Ayşe Hachasanoğlu). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Troyat, Henri (2010). *Lev Tolstoy*. (Çev: Z. Canan Özatalay, Işık Ergüden). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Smanbekova, Ludmila (2002). *Tolstoy'un Ahlak Anlayışı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Toprak, Merve (2017). *Peyami Safa'nın Romanlarında Ruhsal ve Bedensel Hastalıklar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 29 Mayıs Üniversitesi.
- Uğurlu, Mustafa (2020). *Samiha Ayverdi ve Peyami Safa'nın Romanlarında Spiritüalizm*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Walicki, Andrzej (2013). *Rus Düşünce Tarihi*. (Çev: Alaeddin Şenel). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zengin, Sultan (2018). *18. Yüzyıl İngiliz Aydınlanmasında Antik Dönem Vurgusu: Hume ve Epikür Karşılaştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.

BATI

EDEBİYATINDA AKIMLAR

editör
OKTAY YİVLİ

HATİCE FIRAT
YASEMİN MUMCU
OKTAY YİVLİ
OĞUZHAN KARABURGU
BERNA AKYÜZ SİZGEN
NİLÜFER İLHAN

ÜMMÜHAN TOPÇU
SEFA YÜCE
HANİFİ ASLAN
METİN AKYÜZ
MEHMET SÜMER
YAKUP ÖZTÜRK

Günce Yayınları

Prof. Dr. Önder Göçgün

TİYATRO DENEN HAYAT SAHNESİ

Günce Yayınları

PROF. DR. ÖNDER GÖÇGÜN

Türk Tasavvuf Şiiri

AÇIKLAMALI VE YORUMLU ÖRNEKLERLE

Günce Yayınları

MODERN TÜRK EDEBİYATI

editör
OKTAY YİVLİ

MUHARREM DAYANÇ
OKTAY YİVLİ
MACİT BALIK
MAHMUT BABACAN
SEVİM ŞERMET

YASEMİN MUMCU
BEDİA KOÇAKOĞLU
NİLÜFER İLHAN
MAKSUT YİĞİTBAŞ
SELAMİ ALAN

Günce Yayınları